

Prof. UAM dr hab. Aleksandra Chylewska-Tölle
Collegium Polonicum
ul. Kościuszki 1
69-100 Słubice

Słubice, 15.02. 2019

Ocena rozprawy doktorskiej pani mgr Beaty Brachaczek-Świergot

Pani mgr Beata Brachaczek-Świergot przedstawiła dysertację dotyczącą śląskiego piśmiennictwa w niemieckim periodyku *Oberschlesisches Jahrbuch*, obejmującym teksty opublikowane w latach 1985-2009. Podjęta przez Doktorantkę tematyka dotychczas tylko w nieznacznym stopniu była przedmiotem badań literaturoznawczych. Dokonane ustalenia metodologiczne, terminologiczne i przegląd badań pozwalają problem rozprawy sformułować następująco: próba opisu – umotywowanego i uporządkowanego – zawartości niemieckiego rocznika ze szczególnym uwzględnieniem aspektów literaturoznawczych i kulturoznawczych.

Przegląd i ocena merytoryczna pracy

Rozprawa doktorska liczy 251 stron i składa się zasadniczo z dwóch głównych części: wprowadzającej w problematykę pracy oraz analitycznej. Autorka podejmuje wyznaczone sobie zadanie badawcze wychodząc od prezentacji profilu, struktury, wydawcy, szaty graficznej oraz grona redaktorów i współpracowników związanych z *Oberschlesisches Jahrbuch*, koncentrując się w sposób szczególny na analizie okoliczności, które kształtowały jego powstanie i na jego opiniotwórczej roli wśród ekspertów zajmujących się tematyką Górnego Śląska. Należy stwierdzić, że ten rozdział w wysokim stopniu spełnia wymagania metodyczne i stanowi właściwy punkt wyjścia dla pracy analitycznej, podejmowanej w dalszych częściach rozprawy.

W obu częściach zasadniczych znajdziemy przegląd podstawowych problemów dotyczących problematyki śląskiej na łamach periodyku. Należą do nich m. in.: analiza niemiecko-śląskiej historii literatury w postaci przedstawienia dorobku oraz recepcji wybranych przedstawicieli literatury baroku, XIX wieku oraz XX wieku. Doktorantka udanie prezentuje tychże twórców w procesie historyczno-literackim, analizuje również stopień ich odniesienia do tematyki śląskiej oraz ich sposoby dotarcia z konkretnym przesłaniem do odbiorcy.

W dalszej części pani mgr Brachaczek-Świergot ukazuje obecną na łamach *Oberschlesisches Jahrbuch* literaturę przez pryzmat teorii pamięci zbiorowej i kulturowej, które to (wraz z teorią przestrzeni) stanowią obecnie produktywne i często wykorzystywane instrumentarium analityczne w literaturoznawstwie i w kulturoznawstwie. Ich połączenie

przynosi ciekawe rezultaty badań nad tekstami literackimi, gdyż literatura traktowana jest tu jako medium topograficzne i memorialne, w którym pamięć i przestrzeń nie tylko są reprezentowane, ale także konstruowane, modyfikowane, transformowane. Mogą one również wchodzić we wzajemne dynamiczne relacje, tworząc tym samym nową jakość. Narzędzia interpretacyjne, którymi posługuje się Doktorantka, są udanie dobrane i osadzone w badaniach literaturoznawczych o profilu kulturoznawczym. Dzięki nim można czytać teksty przywołanych przez panią Brachaczek-Świergot autorów nie tylko współczesnych, ale i dawnych w wieloraki sposób lub też z kilku perspektyw: literackiej, kulturowej lub historycznej. Szukając w analizowanych tekstach miejsc pamięci Doktorantka postawiła sobie kilka pytań dotyczących oddziaływania owych miejsc np. na różne kultury. Czy Górny Śląsk jako miejsce pamięci może łączyć, a może raczej dzieli? Co jest powodem, iż może ono istnieć w różnych kulturach? Wybrzmiewa tu kolejne pytanie, na które pani Brachaczek-Świergot próbuje odpowiedzieć, a mianowicie: czy współczesna literatura, historia i kultura potrzebują w ogóle miejsc pamięci, a jeśli tak, to jaka one spełniają funkcję. Ponieważ dotyczą one przeszłości, zostały przywołane przyczynki dotyczące autorów współczesnych – tych bardziej znanych, jak Heinz Piontek, i tych mniej znanych, jak np. Ernst Josef Krzywon. Takie ujęcie analizowanego problemu zasługuje jak najbardziej na uznanie.

W kolejnej części pani Brachaczek-Świergot przedstawia sylwetki oraz dorobek naukowy pochodzących ze Śląska germanistów, którzy zajmują się literaturą regionu i jego językiem. Wszyscy zaprezentowani przez Doktorantkę w rozdziale ósmym literaturoznawcy i językoznawcy związani byli w różny sposób z niemieckim periodykiem, m.in. poprzez publikację tam swoich przyczynków naukowych lub sprawozdań z wydarzeń o charakterze naukowym. W znakomitej większości przypadków na łamach *Oberschlesisches Jahrbuch* prezentowane były też w ujęciu syntetycznym dokonania poszczególnych badaczy. Podsumowanie obejmuje usystematyzowaną charakterystykę najważniejszych elementów badanej problematyki. Końcowe wnioski zawierają wydobyte poprzednio odniesienia literackie i kulturowe. Autorka monografii dowodzi w swojej rozprawie, że próby poszukiwań odpowiedzi na doświadczenia i wyzwania obecne w tekstach stanowiących przedmiot analizy badawczej, należy rozpatrywać w aspekcie procesów nacechowanych określoną dynamiką i przyjmujących postać wypowiedzi literackich odnoszącej się do konkretnej przestrzeni, w tym przypadku do Śląska. Monografię zamykają: bibliografia, streszczenie w języku polskim i angielskim, prezentacja zmieniającej się szaty graficznej oraz aneks z wyszczególnionymi biogramami redaktorów periodyku oraz z zestawieniem w formie tabelarycznej zespołów redakcyjnych, współpracowników oraz listą tekstów ukazujących się w poszczególnych tomach.

Wartości rozprawy i uwagi krytyczne

Zarówno dobór tematu, pogłębiona praca analityczna nad źródłami wykonana przez Autorkę, jak również sposób wykorzystania dokonanych analiz w konstrukcji rozprawy stanowią o znacznej wartości pracy. Jest to szczególnie godne uwagi także z racji udanego połączenia w tej pracy badań literackich z elementami interpretacji kulturoznawczej badanego materiału, dokonywanej bez popadania w uproszczenia, o które w takich wypadkach bywa stosunkowo łatwo. Takie synkretyczne podejście metodologiczne zasługuje w pełni na uznanie. Na podkreślenie zasługuje również aspekt interdyscyplinarny (balansowanie na pograniczu literaturoznawstwa i kulturoznawstwa) oraz metodologiczny publikacji, drobiazgowo i dobrze ugruntowana wiedza oraz dbałość o klarowność i przejrzystą strukturę. Cenny wydaje mi się również materiał źródłowy zebrany przez Doktorantkę w załączniku, prezentujący m.in. częstotliwość pojawiania się poszczególnych nazwisk współpracowników na łamach periodyku oraz dane statystyczne ilustrujące zawartość poszczególnych numerów.

Przy całym uznaniu dla pracy mgr Brachaczek-Świerkot muszę jednak stwierdzić, że pewne fragmenty rozprawy należałoby solidniej dopracować lub też zmodyfikować.

Odczuwam pewien brak w kwestii uściślenia kluczowego terminu przewijającego się w rozprawie, a mianowicie pojęcia „piśmiennictwo śląskie”. Czy chodzi tu o teksty autorów wywodzących się ze Śląska czy też o piśmiennictwo tych, którzy ze Śląskiem związali swoje późniejsze losy? Jawi się w tym kontekście kolejna możliwość: przedmiotem analizy mogą być teksty odnoszące się bezpośrednio w warstwie treściowej do tematyki Śląska, ale pióra autorów niezwiązanych geograficznie z tym rejonem. Lektura rozprawy doktorskiej tylko pośrednio rozwiązują tę kwestię.

Drugie zastrzeżenie dotyczy pewnego niedopracowania fragmentów z rozdziału siódmego dotyczących prezentacji motywu Górnego Śląska w tekstach literackich z uwzględnieniem teorii pamięci, do której Doktorantka odwołuje się w części wprowadzającej (str. 7-9). Brakuje mi tutaj precyzyjniejszego nawiązania do części teoretycznej, w której można byłoby objaśnić skrótowo, na czym polegają teorie pamięci i przestrzeni, kiedy możemy doszukiwać się genezy powstania tych teorii, jak rozwijały się one na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci, w jakim kształcie istnieją one obecnie, w jaki sposób się zazębiają oraz jakie są perspektywy ich dalszego rozwoju. W przywołanym przeze mnie przed chwilą rozdziale siódmym Doktorantka przeprowadza kompleksową analizę utworów pod kątem literackich konstrukcji przestrzeni, ale zapominając w dużym stopniu o powiązaniu jej z pamięcią i historią. Szkoda, gdyż Górny Śląsk jest ciekawym i badawczo „wdzięcznym” miejscem pamięci i refleksji z perspektywy transferu kulturowego. W przeanalizowanych przez panią Brachaczek-Świerkot tekstach brakuje mi dopracowania kwestii reprezentacji upamiętnionych

zdarzeń i procesów historycznych, ale także wydarzeń i zjawisk, które znalazły miejsca w pamięci zbiorowej konkretnych grup społecznych.

Kolejna uwaga dotyczy pewnych (nielicznych wprawdzie) fragmentów z rozdziału szóstego, przybliżającego sylwetki autorów począwszy od baroku, a skończywszy na czasach współczesnych. Doktorantka ulega momentami pokusie epickiego „opowiedzenia” o losach danego pisarza, zapominając przy tym, że Jej głównym zadaniem jest przedstawienie danego autora z perspektywy badacza piszącego o nim.

I ostatnia kwestia: nie znalazłam w rozprawie jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o przyczynę zamknięcia *Oberschlesisches Jahrbuch*. Na str. 14 jest wzmianka o poślizgach czasowych, które towarzyszyły wydawanym numerom w ostatnich latach, a na str. 25 informacja o kilku zmianach wydawnictw – czyżby to były powody likwidacji OBSJ?

Prosiłabym o odniesienie się w trakcie obrony do tych czterech wymienionych przeze mnie powyżej uchybień.

W warstwie formalnej nie mam żadnych poważniejszych uwag do rozprawy. Bibliografia, analiza źródeł, przypisy, język, zasadność wniosków, zdolność formułowania syntez – wszystko to bez zastrzeżeń.

Pomimo kilku polemicznych uwag z mojej strony, niepotrzebnych powtórzeń (np. na str. 16 podczas prezentacji poszczególnych celów wydawniczych i ilustrujących je cytatów), oraz drobnych uchybień w zakresie językowym oraz interpunkcyjnym (dotyczy to przede wszystkim braku konsekwencji w stosowaniu przecinka, zastosowania cytatów z cytatach – np. na str. 39-40 – oraz niekonsekwentnego zapisu wieków – raz za pomocą cyfr rzymskich, innym razem arabskich, np. na str. 26 i 33) uważam rozprawę mgr Brachaczek-Świerkot za wartościową. Rzetelność i konsekwencja argumentacyjna, zdyscyplinowane prowadzenie wywodu oraz jego przejrzystość zasługują na uznanie i stanowią o silnych stronach tego opracowania.

Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska pani Brachaczek-Świerkot jest pracą dojrzałą, wykazującą dobrą sprawność badawczą i znaczną swobodę poruszania się w obrębie dyscypliny naukowej.

Stwierdzam, że monografia ta spełnia bez wątpliwości wymagania stawiane tego rodzaju pracom i wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. UAM dr hab. Aleksandra Chylewska-Tölle